

DOMSTOLENS DOM
12. december 1995 *

I sag C-399/93,

angående en anmodning, som Arrondissementsrechtbank, Zutphen (Nederlandene), i medfør af EØF-traktatens artikel 177 har indgivet til Domstolen for i den for nævnte ret verserende sag,

H. G. Oude Luttikhuis m.fl.

mod

Verenigde Coöperatieve Melkindustrie Coberco BA,

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, og af artikel 2, stk. 1, i Rådets forordning nr. 26 af 4. april 1962 om anvendelse af visse konkurrenceregler inden for produktion og handel med landbrugsvarer (EFT 1959-1962, s. 120),

har

DOMSTOLEN

sammensat af præsidenten, G.C. Rodríguez Iglesias, afdelingsformændene C.N. Kakouris, D.A.O. Edward (refererende dommer), J.-P. Puissochet og G. Hirsch samt dommerne J.C. Moitinho de Almeida, P.J.G. Kapteyn, C. Gulmann, J.L. Murray, P. Jann og L. Sevón,

* Processprog: nederlandsk.

generaladvokat: G. Tesauro
justitssekretær: ekspeditionssekretær H.A. Rühl,

efter at der er indgivet skriftlige indlæg af:

- Oude Luttikhuis m.fl. ved advokat P. J. L. J. Duijsens, Haag
- Verenigde Coöperatieve Melkindustrie Coberco BA ved advokat T.R. Ottervanger, Rotterdam
- den franske regering ved sous-directeur à la direction des affaires juridiques C. de Salins og chargé de mission i samme direction J.-M. Belorgey, Udenrigsministeriet, som befuldmægtigede
- den nederlandske regering ved juridisch adviseur A. Bos, Udenrigsministeriet, som befuldmægtiget
- Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved B. J. Drijber, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtiget,

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at der i retsmødet den 21. februar 1995 er afgivet mundtlige indlæg af Oude Luttikhuis m.fl. ved P. J. L. J. Duijsens, af Verenigde Coöperatieve Melkindustrie Coberco BA ved T.R. Ottervanger, af den franske regering ved J.-M. Belorgey, af den nederlandske regering ved assistent-juridisch adviseur J.W. de Zwaan,

Udenrigsministeriet, som befuldmægtiget, og af Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved B. J. Drijber,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 12. september 1995,

afsagt følgende

Dom

- 1 Ved kendelse af 2. september 1993, indgået til Domstolen den 10. september 1993, har Arrondissementsrechtbank, Zutphen, i henhold til EØF-traktatens artikel 177 stillet to præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, og af artikel 2, stk. 1, i Rådets forordning nr. 26 af 4. april 1962 om anvendelse af visse konkurrenceregler inden for produktion og handel med landbrugsvarer (EFT 1959-1962, s. 120, herefter »forordningen«).
- 2 Disse spørgsmål er blevet rejst under en tvist mellem Oude Luttikhuis og otte andre mælkeproducenter (herefter »sagsøgerne«) og Verenigde Coöperatieve Melk-industrie Coberco BA (herefter »Coberco«), en andelsforening, hvis virksomhed består i forarbejdning af mælk til mejeriprodukter og heraf afledte produkter og salg af disse produkter, vedrørende den forpligtelse, som pålægges dem ved foreningens vedtægter til at betale en udtrædelsesgodtgørelse, såfremt de opsiger deres medlemskab af foreningen eller ekskluderes.
- 3 I henhold til sine vedtægter forpligter Coberco sig til at købe al den mælk, som produceres af dens medlemmer, som til gengæld kun leverer til denne. I tilfælde af udtræden eller eksklusion af Coberco er mælkeproducenten forpligtet til at betale

en godtgørelse til denne på 2% af de beløb, som denne har modtaget for de mængder mælk, der er leveret i løbet af de seneste fem år (eller 10% af de beløb, der gennemsnitligt er udbetalt i de seneste fem år). Fra 1990 er denne godtgørelses størrelse faldet og andrager for fremtiden efter otte års medlemskab 90% af det nævnte beløb og efter femten år eller derover 20%. Når medlemskabet har været mindre end fem år, skal det ekskluderede medlem betale en godtgørelse på 2% af de beløb, han har modtaget for den leverede mælk eller de beløb, som er betalt for den modtagne mælk i løbet af hans medlemsperiode multipliceret med det antal gange, hvormed antallet af hele måneders medlemskab går op i tres.

- 4 Forordningen, som er udstedt i henhold til EØF-traktatens artikel 42, bestemmer i artikel 1, at traktatens artikel 85-90 såvel som de bestemmelser, der er truffet til deres gennemførelse, gælder for alle aftaler, vedtagelser og former for praksis, der er omhandlet i artikel 85, stk. 1, i traktaten, og som vedrører produktionen af eller handelen med de i traktatens bilag II anførte varer.
- 5 Forordningens artikel 2, stk. 1, første punktum, indeholder imidlertid en undtagelse fra denne almindelige regel, idet det heri bestemmes, at traktatens artikel 85, stk. 1, ikke gælder for aftaler, vedtagelser og former for praksis vedrørende produktionen af eller handelen med de i traktatens bilag II anførte varer, der udgør en integreret del af en national markedsordning, eller som er nødvendige for at nå de i EØF-traktatens artikel 39 angivne mål.
- 6 I denne bestemmelses andet punktum tilføjes, at artikel 85, stk. 1, »ikke [gælder] for aftaler, vedtagelser og former for praksis mellem landmænd, landbrugssammenslutninger eller sammenslutninger af landbrugssammenslutninger, der henhører under en enkelt medlemsstat, i det omfang hvori de — uden at medføre forpligtelsen til at holde en bestemt pris — angår produktion eller salg af landbrugsvarer eller benyttelse af fælles anlæg til oplagring, behandling eller forædling af landbrugsprodukter, medmindre Kommissionen fastslår, at konkurrence således er udelukket, eller at de i traktatens artikel 39 nævnte mål er bragt i fare«.

7 Sagsøgerne har opsagt deres medlemskab af Coberco med virkning fra den 1. januar 1992 og herved overholdt det gældende varsel. Coberco har indeholdt godtgørelsesbeløbene beregnet efter dens vedtægter i de beløb, den skulle betale sagsøgerne for deres leverancer. Disse har derefter indstævnt Coberco for Arrondissementsrechtbank, Zutphen, og nedlagt påstand om, at det fastslås, at de ikke skal betale nogen godtgørelse til Coberco, subsidiært, at den godtgørelse, der skal betales, ikke kan overstige 4% af det beløb, der er udbetalt de udtrædende medlemmer for den mælk, som de har leveret til Coberco i et år, der beregnes som gennemsnittet af de fem seneste regnskabsår i deres medlemskab. De har desuden krævet betaling af forskellen mellem det beløb, som Coberco har indeholdt, og det beløb, som således fastsættes af den forelæggende ret.

8 Da den forelæggende ret fandt det tvivlsomt, om ordningen for udtrædelsesgodtgørelse er forenelig med traktatens artikel 85, stk. 2, og forordningens artikel 1, besluttede den at udsætte sagen og stille Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

- »1) Efter hvilke kriterier skal det i denne sag afgøres, om Coberco's ordning vedrørende udtrædelsesgodtgørelse er i strid med traktatens artikel 85, stk. 1?
- 2) Efter hvilke kriterier skal det afgøres, om den nævnte ordning vedrørende udtrædelsesgodtgørelse er omfattet af undtagelsesbestemmelserne i forordning nr. 26/62?»

Kriterierne for anvendelse af EØF-traktatens artikel 85, stk. 1

- 9 I henhold til artikel 85, stk. 1, er aftaler, vedtagelser og former for praksis, der kan påvirke samhandelen mellem medlemsstater, og som har til formål eller til følge at hindre, begrænse eller fordreje konkurrencen inden for fællesmarkedet, forbudt.

- 10 Ifølge fast retspraksis kræver anvendelsen af artikel 85, stk. 1, på et konkret tilfælde, at kriterierne i denne bestemmelse defineres under hensyntagen til den økonomiske sammenhæng, de erhvervsdrivende virker i, de varer og tjenesteydelser, som omhandles af aftalerne, samt til, hvorledes det pågældende marked er opbygget og reelt fungerer.
- 11 Ved afgørelsen af, om ordningen vedrørende udtrædelsesgodtgørelse er forenelig med artikel 85, stk. 1, er det derfor nødvendigt at gennemgå kriterierne vedrørende aftalens formål, dernæst vedrørende aftalens følger og endelig vedrørende påvirkningen af samhandelen inden for Fællesskabet.
- 12 Hvad først angår kriteriet om formålet med aftalerne eller med de i hovedsagen omhandlede vedtægtsbestemmelser, bemærkes, at en virksomheds organisation i den bestemte retlige form et andelsselskab ikke i sig selv er en konkurrencebegrænsende adfærd. Som generaladvokaten har anført i punkt 30 i sit forslag til afgørelse, er denne retlige form godkendt af såvel den nationale lovgiver som fællesskabsmyndighederne som en faktor i moderniseringen og rationaliseringen af landbrugssektoren og virksomheders effektivitet.
- 13 Heraf følger dog ikke, at de vedtægtsbestemmelser, som omhandler forholdet mellem selskabet og dets medlemmer, navnlig bestemmelserne om opløsning af kontraktforholdet og de bestemmelser, som pålægger medlemmerne at forbeholde andelsforeningen mælkeproduktionen, automatisk falder uden for forbuddet i traktatens artikel 85, stk. 1.
- 14 For ikke at være omfattet af dette forbud skal de begrænsninger, der påhviler medlemmerne i henhold til andelsforeningers vedtægter, som skal sikre deres troskab, være begrænset til, hvad der er nødvendigt for at sikre en tilfredsstillende drift af andelsforeningen og navnlig at sikre den et tilstrækkeligt bredt økonomisk grundlag og en vis stabilitet i medlemskredsen (se herved dom af 15.12.1994, sag C-250/92, DLG, Sml. I, s. 5641, præmis 35).

- 15 Hvad dernæst angår kriteriet om følgerne af aftaler eller klausuler i vedtægter bemærkes, at en kombination af klausuler som forpligtelsen til enelevering og pålæggelsen af meget høje udtrædelsesgodtgørelser, som binder medlemmerne til andelsforeningen i lange perioder og således berøver dem muligheden for at henvende sig til konkurrerende erhvervsdrivende, kan have til følge, at konkurrencen begrænses.
- 16 Disse klausuler kan således dels gøre et marked meget stift, på hvilket der opererer et begrænset antal erhvervsdrivende, som har en stærk konkurrencemæssig stilling og praktiserer tilsvarende klausuler, og dels kan de konsolidere eller fastholde denne styrkeposition og således være til hinder for, at andre, konkurrerende erhvervsdrivende kommer ind på dette marked.
- 17 Hvad endelig angår kriteriet om samhandelen inden for Fællesskabet bemærkes blot, at påvirkningen af handelen i Fællesskabet kan være en følge af en kombination af flere faktorer, som hver for sig ikke nødvendigvis ville være afgørende.
- 18 En aftale mellem virksomheder må nemlig anses for at kunne påvirke handelen mellem medlemsstater, når den på grundlag af en række objektive retlige eller faktiske omstændigheder kan udøve direkte eller indirekte, aktuel eller potentiel indflydelse på handelsstrømmene mellem medlemsstaterne på en måde, som kan skade virkeliggørelsen af formålene med et fælles marked mellem medlemsstaterne (se herved den nævnte DLG-dom, præmis 54).
- 19 Den nationale ret kan ved den ovennævnte økonomiske vurdering i givet fald som nævnt af generaladvokaten i punkt 35 i forslaget til afgørelse tage hensyn til den omstændighed, at det teknisk og økonomisk altid er muligt for de mejerivirksomheder, der har hjemsted i stater, der grænser op til Nederlandene, at forsyne sig hos nederlandske landmænd.

- 20 Det første spørgsmål skal derfor besvares således, at ved afgørelsen af, om en ordning vedrørende udtrædelsesgodtgørelse i et andelsselskabs vedtægter er forenelig med artikel 85, stk. 1, skal den forelæggende ret tage hensyn til kriterierne vedrørende formålet med aftalen om denne ordning samt til aftalens følger og kriterierne vedrørende påvirkningen af samhandelen inden for Fællesskabet ud fra den økonomiske sammenhæng, som de erhvervsdrivende virker i, de varer og tjenesteydelser som aftalen angår, samt til, hvorledes det pågældende marked er opbygget og reelt fungerer.

Kriterierne for forordningens anvendelse

- 21 Med det andet spørgsmål ønsker den forelæggende ret at få præciseret de kriterier, som de omtvistede klausuler skal opfylde for at blive omfattet af den i forordningen fastsatte undtagelse.
- 22 Det bemærkes hertil, at forordningens artikel 1 indeholder den almindelige regel om, at traktatens artikel 85-90 finder anvendelse, og at der i forordningens artikel 2, stk. 1, er fastsat tre undtagelser fra denne almindelige regel angående aftaler, vedtagelser og former for praksis, som vedrører produktionen af eller handelen med de i traktatens bilag II anførte varer.
- 23 Indledningsvis bemærkes, at enhver fravigelse af eller undtagelse fra en almindelig regel skal fortolkes indskrænkende.
- 24 Den første undtagelse i forordningens artikel 2, stk. 1, gælder for aftaler inden for en national markedsordning.

- 25 Den anden undtagelse gælder for aftaler, som er nødvendige for at opnå de i traktatens artikel 39 nævnte mål. Denne undtagelse indebærer et krav om, at det påvises, at aftalen er nødvendig for at nå samtlige disse mål (se dom af 15.5.1975, sag 71/74, Frubo mod Kommissionen, Sml. s. 563, præmis 24, 25 og 26).
- 26 Der kan ses bort fra disse to undtagelser ved behandlingen af det andet præjudicielle spørgsmål, som under hovedsagen vedrører rækkevidden af den tredje undtagelse.
- 27 Der gælder tre kumulative betingelser for denne tredje undtagelse. Når det drejer sig om denne undtagelse, må det først sikres, at de pågældende aftaler vedrører andelsforeninger, som henhører under en enkelt medlemsstat, dernæst at de ikke angår prisen, men snarere vedrører produktion eller salg af landbrugsvarer eller benyttelse af fælles anlæg til oplagring, behandling eller forædling af landbrugsprodukter, og endelig, at de ikke udelukker konkurrence eller bringer de i traktatens artikel 39 nævnte mål i fare.
- 28 Med hensyn til denne tredje betingelse kan det ikke udelukkes, at en akkumulation af vedtægtsklausuler, som binder medlemmerne til andelsforeningen i lange perioder og således berøver dem muligheden for at henvende sig til konkurrerende erhvervsdrivende, bringer et af den fælles landsbrugspolitikks mål i fare, nemlig, som generaladvokaten har nævnt i punkt 38 i sit forslag til afgørelse, at forhøje de individuelle indkomster for de i landbruget beskæftigede personer, for så vidt disse sidstnævnte ikke kan drage fordel af konkurrencen på de købspriser for råvarer, der praktiseres af de forskellige forædlingsvirksomheder.
- 29 Spørgsmålet om Kommissionens og de nationale retters kompetence på dette område er genstand for den dom, der er afsagt i dag i de forenede sager C-319/93, C-40/94 og C-224/94 (Dijkstra, Van Roessel m.fl. og De Bie m.fl.).

- 30 I domskonklusionens andet punkt kender Domstolen for ret, at en national domstol, for hvilken det gøres gældende, at klausulen i en landbrugsandelsforenings vedtægter er ugyldig, fordi den er i strid med traktatens artikel 85, stk. 1, mens andelsforeningen påberåber sig artikel 2, stk. 1, i forordning nr. 26, kan fortsætte sagens behandling og træffe afgørelse om den tvist, der verserer for den, såfremt det er klart, at betingelserne for at anvende artikel 85, stk. 1, ikke er opfyldt eller kan i henhold til artikel 85, stk. 2, fastslå, at den omtvistede klausul er ugyldig, hvis den er sikker på, at klausulen ikke opfylder betingelserne for en undtagelse efter artikel 2, stk. 1, i forordning nr. 26 eller meddelelse af fritagelse efter artikel 85, stk. 3. I tvivlstilfælde kan den nationale domstol, når det findes hensigtsmæssigt og i overensstemmelse med de nationale processuelle bestemmelser, indhente supplerende oplysninger fra Kommissionen eller give parterne lejlighed til at anmode Kommissionen om at træffe beslutning.

- 31 Den forelæggende rets andet spørgsmål skal derfor besvares således, at en ordning vedrørende udtrædelsesgodtgørelse i et andelsselskabs vedtægter kun er omfattet af den ved forordningen indførte undtagelsesordning, hvis aftalen om denne ordning angår en andelsforening, som henhører under en enkelt medlemsstat, ikke angår priser, men snarere angår produktion eller salg af landbrugsvarer eller benyttelse af fælles anlæg til oplagring, behandling eller forædling af disse produkter, samt endelig, hvis den ikke udelukker konkurrence og ikke bringer den fælles landbrugspolitik mål i fare.

Sagens omkostninger

- 32 De udgifter, der er afholdt af den nederlandske og den franske regering og Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et

led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN

vedrørende de spørgsmål, der er forelagt af Arrondissementsrechtbank, Zutphen, ved kendelse af 2. september 1993, for ret:

- 1) Ved afgørelsen af, om en ordning vedrørende udtrædelsesgodtgørelse i et andelsselskabs vedtægter er forenelig med EØF-traktatens artikel 85, stk. 1, skal den forelæggende ret tage hensyn til kriterierne vedrørende formålet med aftalen om denne ordning samt til aftalens følger og kriterierne vedrørende påvirkningen af samhandelen inden for Fællesskabet ud fra den økonomiske sammenhæng, de erhvervsdrivende virker i, de varer og tjenesteydelser som aftalen angår, samt til, hvorledes det pågældende marked er opbygget og reelt fungerer.
- 2) En ordning vedrørende udtrædelsesgodtgørelse i et andelsselskabs vedtægter er kun omfattet af den ved Rådets forordning nr. 26 af 4. april 1962 indførte undtagelsesordning, hvis aftalen om denne ordning angår en andelsforening, som henhører under en enkelt medlemsstat, ikke angår priser, men snarere angår produktion eller salg af landbrugsvarer eller benyttelse af fælles anlæg til oplagring, behandling eller forædling af disse produkter, samt

endelig hvis den ikke udelukker konkurrence og ikke bringer den fælles landbrugs politiks mål i fare.

Rodríguez Iglesias

Kakouris

Edward

Puissochet

Hirsch

Moitinho de Almeida

Kapteyn

Gulmann

Murray

Jann

Sevón

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 12. december 1995.

R. Grass

G.C. Rodríguez Iglesias

Justitssekretær

Præsident